

Türk Modernleşme Sürecinde Kadının Eğitim Serüveni¹

Educational Journey of Women in Turkish Modernization Process

Araştırma Makalesi – Research Article

Nurgül BAŞARAN

nurgulgune@gmail.com

ORCID Numarası | ORCID Number: 0000-0002-6174-8042

Öz:

Tanzimat dönemiyle birlikte başlatılan Türk modernleşme sürecinde kadın yurttaşın kimliği ve konumu da giderek değişmiş ve dönüşmüştür. Özellikle Türk modernleşmesinin en belirgin simgelerinden biri ve ideolojinin yeniden üretilmesinde önemli bir araç olarak görülen kadının eğitimi, her dönemde devletin önemli bir müdahale alanını oluşturmuştur. Türk kadınına biçilen bu kimliği ve sorumluluğu benimseyip çok sorgulamadan sürdürmesi noktasında en önemli alanı, kadının eğitimi meselesi oluşturmuştur. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin getirdiği önemli bir toplumsal dönüşüm olan kırdan kente göçün etkisiyle, kadının hayatında yoğun etkisi olan ataerkil geniş aile yapısının zamanla çözülmesi ve benimsenen Neo liberal sistemde dönüşen işgücü piyasalarının kayıtlı ya da kayıtsız kadın işgücüne ihtiyaç oluşturması Türkiye’de kadınların eğitimine yön veren parametreler olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, Türk kadınının eğitimine etki eden unsurlar olarak belirlenen; devletin resmî ideolojisinde kadını konumlandırma biçiminin ve kırdan kente göçün kadının eğitimine yansımalarının veriler ışığında incelenmesi hedeflenmiştir. Sonuçta bu etkenlerin kadının eğitimi üzerinde sayısal olarak pozitif etki oluşturduğu tespit edilse de söz konusu ilerlemelerin kadınların aleyhine belli koşulların tahakkümünde geliştiği gözlenmiştir

Anahtar Kavramlar: Türk modernleşmesinde kadın, eğitim, kimlik

Abstract:

Both the identity and the status of the female citizen became gradually changed and transformed in the Turkish modernization process, which was initiated by the Tanzimat period. Especially the education of women, that was then seen as One of the most prominent symbols of Turkish modernization and an instrument in the reproduction of ideology constitutes an important field of intervention of the state in every period. The issue of women's education constituted the most important area in terms of adopting and continuing this identity and responsibility assigned to Turkish women without questioning them. With the effect of migration from rural to urban, which is an important social transformation brought about by the transition from agricultural society to industrial society, Disintegration of the extended patriarchal family structure, which has a heavy impact on women's life over time, and creation of the transforming labor markets a need for registered or unregistered female workforce, in the adopted Neo-liberal system have been identified as the parameters that direct the education of women in Türkiye.

In this study, it was aimed to examine the effect of the way how the state ideologically positioned Turkish women and the contribution of rural-urban migration that are determined as factors affecting the education of Turkish women on women's education in the light of data. As a result, although it was determined that these factors had a numerically positive effect on women's education, it was observed that these advances had developed under the domination of certain conditions against women.

Key Words: Woman in Turkish modernization, education, identity

¹Bu makale, 7-8 Mart 2020’de İKSAD – İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü tarafından düzenlenen “Dünya Kadın Konferansı” adlı Uluslararası Sempozyumda sunulmuş daha sonra yazarı tarafından ikmal edilerek yayına hazır hale getirilmiştir.

Giriş

Tanzimat dönemiyle birlikte başlatılan Türk modernleşme sürecinde kadın yurttaşın kimliği ve yeri de giderek farklılaşmıştır. Özellikle Türkiye’de Cumhuriyetin kurucuları ve devam ettiricileri tarafından kadının özgürlüğü ve eğitimi ulusal gelişmenin ön koşulları olarak savunulmuştur. Bu doğrultuda diğer demokrasilerde olduğu gibi Türk demokrasisinde de, devletlerin ideolojinin yeniden üretiminde araç olarak gördükleri kadının eğitimi, ulus devlete geçiş ve bunun ardılı reformlar kadınlar olmadan yarım kalacağından kadının kimliği ve konumu devletin önemli bir müdahale alanını oluşturmuştur. Çünkü demokrasiler eğitilmiş seçmen istemektedir. Dahası kitleleri idare etmenin yolu eğitimden ve aileden geçmektedir.

Şüphesiz kadına ideoloji tarafından biçilen konum ve verilecek görevin içselleştirilip yürütülmesi adına en kilit nokta kadının eğitimi olmuştur. Çünkü eğitim süreci, parçası olduğu toplumsal yapının egemen ideolojisini yeniden üretmektedir.

Toplumsal iş bölümünün gereksinimi olan işgücü, hiyerarşik toplumsal yapının isteklerine uygun standartların gerçekleştirilmesine özen gösterilerek eğitim süreci içerisinde seçilip yerleştirilir. Bireylerin sosyalizasyonunun da sağlandığı süreçte, toplum düzeninin kültürel, siyasi vb. değerlerinin benimsetilmesi ve böylece yurttaşlık beklentilerinin kişilerde somutlanması sağlanır.² Ivan Illich’in³ eğitimi, bürokrasilerin toplumun imgelem gücü üzerinden neyin değerli ve uygulanabilir olduğuna karar veren siyasi ve mali tekel olma iddiasının vücut bulmuş hali olarak tanımlamasına paralel olarak, sorgulayan değil uyum gösteren pasif yurttaş en kolay eğitimle elde edilebilmektedir.

Önceleri ailede gerçekleştirilen, çocuğu kendi habitusunun, kültür ve moral değerlerine göre toplumsallaştırma işlevi, Althusser’e⁴ göre iktidarın hegemonyasının bekası adına aileden alınarak bireyi çok küçük yaşlardan itibaren egemen ideolojinin tesirinde tutma yoluyla devletin istediği toplumsal yeniden üretimi yapan okula devredilerek daha sistematik ve denetlenebilir hale gelmiştir.

Bununla birlikte sosyal, kültürel ve etnik değer ve normlardan kaynaklanan etkenler ve toplumun cinsiyet ayrımcı yapısının kodlamaları, bireyi sınırsız özgürleştirdiği iddia edilen eğitimin bir kurum olarak toplumu etkileyen diğer dinamiklerin etkisinde olduğu ve otonomisinin kısıtlı olduğu gerçeğini ortaya çıkmaktadır. Kadınlar açısından eğitim sürecinin sonuç ve kazanımlarının farklılaşması, eğitimin ideolojik yapısının cinsiyetçi karakteri ve eğitimle kazanılan yeti ve becerilerin sonrasında kullanılabilirliği toplumsal kabullerin ve kuralların ve kadına kazandırılan bilinç düzeyinin etkisiyle açıklanabilmektedir.

Türkiye’de kadının eğitimi siyasal dinamiklerden etkilendiği kadar kültürel ve iktisadi dinamiklerden de etkilenmiştir. Uygulamaya geçirilen Neo liberal işgücü piyasasının oluşturduğu istihdam darlığı kadının eğitime ve istihdama olan katılımına etki ederken, ataerkil yapıyla birleşen bazı dini-kültürel yanılsamalar da kadının eğitimini olumsuz etkilemiştir.

Eğitimin fonksiyonlarının kadına bakan yüzünde ise, sosyoekonomik düzenin aksamadan devam edebilmesi için gereken yetenek ve tutumların gelecek nesillere nakli sırasında, sınıf ve cinsiyete bağlı imtiyazların doğru ve gerekli olduğu mottosu aracılığıyla toplumsal konumların bireyin kişisel özellikleri doğrultusunda oluşabileceği algısı yerleştirilmektedir.⁵

Resmî ideolojinin kadına yönelik tanımladığı kimlik ve onu nasıl konumlandığı ve kırdan kente göçün ardılı olarak kadının toplumsal yaşama yoğun katılma sürecinin etkisi Türk kadınının eğitimine yön veren önemli dinamikler olarak tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada Türkiye’de kadının eğitim serüveni bu veriler eşliğinde incelenmeye çalışılacaktır.

Türk Ulus Devlet İnşa Sürecinde Kadına Biçilen Kimliğin Kadın Eğitime Etkisi

Milliyetçi ideolojinin hâkim olduğu ulus devletler, genellikle aynı sınırları paylaşan ama etnik köken, inanç sistemi veya dil açısından ayrışan topluluklara, bir takım uygulamalar aracılığıyla tek ulus olacak biçimde yeni kimlikler vermeye çalışmaktadır. Bu uygulamalar vatandaşlık, yasalar önünde şekli eşitlik,

² Gök, 2010, s.162

³ Illich, 2015

⁴ Althusser, 2014

⁵ Gök, 2010, s.163

özellikle de kitlesel eğitim ve medya yoluyla yeni yurttaşlık kalıpları oluşturmaya çalışmak şeklinde özetlenebilir. Kadınların yurttaşlık hakları açısından da bir talebe neden olan milliyetçi özlemler, onları etnik ve dinsel kurum kalıplarının içinde tutan sınırlamaları da dönüştüren modern devletin müdahale aracı haline gelmektedir.⁶

Kadının ulusal projeye nasıl ilişkilendirildiği bu projeye hangi rollerde kabul edildiği üzerine çalışan Anthias, onların ulus inşa sürecine bazen gönüllü, bazen cebren; ulusal topluluğun biyolojik üreticileri, ulus devlet için asker olacak evlatlar doğuran, çocukların toplumsallaşması aracılığıyla kültürün yeniden üreticileri ve aktarıcıları, kimi zamanda pasif semboller olarak katıldıklarını belirtir.⁷ Bu roller irdelendiğinde de anlaşılacağı üzere modern ulus devletin yapısında yüceltilen erkek kimliğine karşın tamamlayıcı bir kadın kimliği kodlaması ve fedakar anne imgesi yerleştirilmeye çalışılmakta olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

İslam toplulukları açısından bakıldığında, Benedict Anderson dini topluluk ve hanedanlıklardan çağdaş ulus devletlerin hayali cemaatlerine geçişi anlattığı kitabında, Kadın konusunun, farklı konjonktürler ve farklı zamanlarda ulus devlet macerasına atılan İslam toplumlarının devletin iktidar biçimini meşrulaştırmak ve desteklemek için kullandığı her zaman büyük tepki ve eleştiri çeken bir alan olduğunu belirtir.⁸

Bu bağlamda Atatürk, Rıza Şah ve Nasır'ın farklı rejimleri, milli birlik ve modern bürokrasinin gelişmesi adına, birey olarak kadınların özerkliğini artırmakta değil, onları ulusal kalkınmanın bir parçasını oluşturacak şekilde konumlandırmakta paralel uygulamalar gerçekleştirmişlerdir.⁹

Türkiye pratiği açısından bakıldığında Osmanlı son yüzyılında başlayan kadına yönelik reformlar, Cumhuriyet Türkiye'si'nde daha hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Kadını çağdaş topluma dönüşümün kilit simgesi olarak gören Cumhuriyet rejimi, kadın konusunu önemli bir politik malzeme olarak kullanmış ve varlığını kadına biçtiği kimlik aracılığıyla Osmanlı'dan ayrıştırma hedefini benimsemiştir. Bu dönemde Türk kadınının, modernleşmenin doğal sonucu olarak Osmanlı son yüzyılından beri elde ettiği hakların tümü rejime endekslenerek, son yüzyıl boyunca yapılan reformlar ve başta kadınların kamusal alana girişi olmak üzere, birtakım haklar elde etme yolunda verdikleri mücadele görünmez olmuştur.¹⁰

Atatürk de diğer milliyetçi liderler gibi dönüştürücü gücünden dolayı eğitime önem vermiştir. Kadın eğitimi konusunda:

“Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten ‘milletin anası’ olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar”¹¹

demeci ulus inşa döneminde kadına biçilen rolü ortaya koymaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde kadınlar bağımsızlık savaşının destekçileri, yeni kurulan modern devlerin 'modernlik' taşıyıcıları olmuşlardır. Özellikle kadınların bu dönemde elde ettikleri haklar, erkeklerin devleti Batılılaştırma projelerinin bir parçası olarak verilmiştir.¹² Bu dönemde yeni kadın imgesi, dernek ve cemiyet faaliyetlerine katılan, ev idaresine yetecek kadar eğitilmiş eş ve anne olabilen, balolarda dans edebilen bir kadın şeklindedir.¹³

Kadın konusu ile bağlantılı düzenlemeler, aslında Türk toplumunu Osmanlı-İslam geleneğinden ayırmak adına siyasi bir araç olarak kadına, toplumu çağdaş medeniyetler düzeyine çıkarma projesinin taşıyıcısı olma görevi biçmiştir.¹⁴ Bu nokta da eleştirilen kısım, yürütülen uygulamalar sonucunda kadınların eğitimine yönelik ilerlemeler kaydedilmiş olsa da söz konusu uygulamaların kadının eğitimi

⁶ Kandiyoti, 2013, s.162

⁷ Anthias, 1992'den aktaran Akgül, 2011

⁸ Anderson, 2004, s.57

⁹ Kandiyoti, 2013, s.178

¹⁰ Çaha, 2010, s. 137

¹¹ Arat, 1998, s. 68

¹² Akgül, 2011

¹³ Durakbaşa, 1998

¹⁴ Çaha, 2010, s.136

amacıyla değil, onun sınırlı miktardaki eğitliliği üzerinden sağlanacak modern görüntünün elde edilmesi amacıyla oluşudur.

Türk kadınına verilen haklar, genellikle kadınların talepleri doğrultusunda değil de, reformist erkeklerin modernlik çabası sonucunda verilmiştir.¹⁵ Yani kadının eğitimi ve toplumsal katılımı noktasındaki açılım, kadının kendisi için bir gelişim sağlaması amacından çok, ulusal ilerlemeyi erkekleri eğitecek anneler imgesi üzerinden desteklemenin bir aracı olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna paralel olarak Berktaş da cumhuriyet kadınından, sınırları erkekler tarafından sıkı sıkıya çizilen bir batılılaşma ve modernleşmenin taşıyıcılığı rolünün sahibi olarak bahsetmektedir. Ona göre bu ideolojinin temsilcisi erkekler, cumhuriyete kız kardeşlerinin katılmasına ancak onların koyduğu sınırlar çerçevesinde müsaade etmektedirler.¹⁶

İlk dönem Türkiye Cumhuriyeti siyasal tarihine bakıldığında, Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Fırkası (TFK)'nın durumu bu döneme ait önemli bir örneği teşkil ettiği görülmektedir. Osmanlı'nın son yıllarından itibaren şekillenen Türk Kadın Fırka'sının (partisinin) öncülüğünü üstlenen Muhiddin; özellikle yeni rejimin kanunen vatandaş olarak tanıdığı kadınlara, seçme ve seçilme hakkının tanınması için çalışmıştır. Fırsat eşitliği verilmemiş, âtıl kalmış kadınların becerilerinin toplumsal fayda için açığa çıkarılmasının sosyal dengenin sağlanabilmesi adına büyük öneme sahip olduğunu öne süren Nezihe Muhiddin, fiziksel eşitlikten ziyade hak ve sorumlulukların paylaşımı noktasında kadın ve erkek arasında adaleti savunmaktaydı ve kadının yapıcı, çevresine karşı duyarlı yapısının ona yaşadığı toplumda önemli görevler yükleyeceği iddiasındaydı.¹⁷

Kadınların da Türk ulusunun kuruluşunda görev almasını savunan Nezihe Muhiddin'e göre Türk kadını kavramını dolduran kadın, dinsel hurafeler yerine modern ilim ve irfandan yararlanarak ülkenin sosyo ekonomik sorunlarını farkederek, sahiplenen, çareler sunan kadındı. Bu farkındalık düzeyindeki kadın, toplumda aktif şekilde bulunan, aldığı eğitim ve liyakati doğrultusunda karar mekanizmalarında kendine yer edinen kadındı.¹⁸

Nezihe Muhiddin ve TFK'nın önderliğindeki kadınların savaşlarda aktif olarak bulunmaları, savaş sonrasında da hak mücadelelerinin daha güçlü olmasını sağlamıştır. Kadın kitleleri arasında kendine yer bulan Türk Kadınlar Fırkası, 1923'te Türk kadınının memleket meselelerine karşı pasif kalmayacağını, sosyal ve siyasi haklarını elde etmek için çabalayacağını gösteren bir hamle olarak, mecliste temsil hakkı talebini yapmış, bu sayede Türk toplumunda kadının sesini en gür biçimde çıkarması dolayısıyla dikkatleri çekmiştir.¹⁹

Kadının eğitimi savunan özellikle temsil hakkına sahip erkekler ise, toplumun iyi eğitilmiş erkek evlatlarını yetiştirecek eğitim görmüş annelerdir önermesi ile Türk kadınının eğitilmesini savunmakta ancak eğitimin sınırlarını annelik görevini yerine getirecek kadar ile sınırlandırmaktaydılar. Bu noktada Recep Peker'in meclisteki "Türk kadını vatana evlat yetiştirerek vatani vazifesini yapmıştır" sözü dönemin önemli reformist temsilcilerinin zihnindeki kadın kimliğine dair fikir sahibi olmamıza imkân vermektedir.²⁰

Takip eden yıllarda, Türkiye'de kamu yaşamına girmelerine zorunlu izin verilen eğitilmiş kadınların cinsiyetsiz bir kimliğe ya da erkeksi bir kimliğe bürünmeleri şartıyla imkân verilmiştir. Cumhuriyetin peşesiz yeni kadını, koyu renkli kostüm kısa saç ve cumhuriyetin ilkelerini iletirmek yolunda süse ayıracak vakti olmayan dolayısıyla saygınlıklarını koruyup erkeklere kendilerini cinsel nesne olarak sunmama yönünde verdikleri bir imgelemde kamu da kendilerine yer bulabilmişlerdir.²¹

Cumhuriyetin ilk dönemi kadın aktivist yazarlarından Halide Edib'in roman ve söylevlerinde de bu durum öne çıkartılmaktadır. Yazar yapıtlarında kadınlarda iffet, özveri ve analık erdemlerini

¹⁵ Kadioğlu, 1998

¹⁶ Berktaş, 2003, s.106

¹⁷ Akdağ, 2015, s.212

¹⁸ Zihnioğlu, 2003

¹⁹ Köse, 2019, s.77

²⁰ Zihnioğlu, 2003, s.102

²¹ Kandiyoti 2013, s. 196

vurgulayarak, kadınları, erkeklerine çalışmalarında fedakârca eşlik eden, ‘cinsiyetsiz yoldaşlar’ olarak tanımlamaktadır.²²

Feminist yeniden üretim teorisi okulların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini çoğaltan bir yapısının olduğunu vurgulamaktadır. Türk modernleşme sürecinde de bir kaldıraç görevi atfedilen okul sistemi, hem cumhuriyet öncesi beğenilmeyen toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesi, hem de kapitalist üretim süreçlerinin alt yapısını oluşturması açısından önemli olagelmıştır. Egemen ideolojinin savunucularına göre, kadın yurttaşın eğitim süreci de tabii ki erkeklerinkinden farklı olmak durumundadır. Bu dönemde kadınların eğitimi eski rejimden kopuşun ve dönüşümün simgesi olmuştur. Fakat rejim değişse de değişmeyen ataerkil zihniyet maarif bakanlığının resmi programında kız teknik liselerinin amaçlarını, kızların milli kültürü benimsemiş, aile ocağına bağlı, evinin ihtiyaçlarını beceri ve uyanıklıkla karşılayabilen iyi zevceler, bilgi ve şefkatli anneler, sosyal faaliyetlerde görev almaya istekli, mahalli sanatları değerlendirmeye yeterli yurttaşlar olarak yetiştirilmesi olarak belirlemiştir. Erkek teknik öğretim ise erkeklerin, memleketimizin ekonomik ve endüstriyel bakımdan gelişmesini sağlayacak alanda bilgi, istidat ve kabiliyetlere göre meslek sahibi iyi birer üretmen yetiştirmek amaçlarına uygun şekilde tasarlanmıştır.²³

Benzer şekilde milli eğitimin 1947 tarihli Köy Enstitüleri Genelgesi’nde kızları karma eğitimden çekerek kız öğrencilerin eğitimi ev kadını ve köy anası olarak yetiştirmeleri gerektiği öne sürülmüştür.²⁴Tüm bu belgeler, Türkiye’de resmî ideolojilerin kadına yurttaşlık ve eğitim hakkı tanımlarına rağmen, ataerkil bir anlayış sonucu destekleyen tamamlayan şekilde ikincil rollerde bir eğitim planladığının göstergeleri olarak yorumlanabilir.

Bu durumu destekler biçimde Özaydınlık (2014), kadın eğitiminin, bireysel ve toplumsal açıdan yansımalarına yönelik bir durum saptaması yaptığı makalesinde Türkiye’de erkek çocuklarının doğduğu andan başlayarak kız çocuklarına göre avantajlı olduğu ve bu durumun çok farklı kademelerde ortaya çıkabildiği sonucunu elde etmiştir.²⁵

Türkiye’de kadının eğitimi meselesine toplumsal sınıflar açısından bakıldığında ilginçtir ki eğitime ulaşabilen kadın sayısı değişse de kadının eğitimindeki amaçların değişmediği gözlenmektedir. Sınıf tartışmaları bağlamında gerek burjuva sınıfı gerekse işçi sınıfı perspektifinden bakıldığında, değeri oluşturan ve bölüştüren erkek olduğundan, toplumsal düzene dair mücadeleyi de o yürütmektedir. Kamu hayatına katılmak onun sorumluluğudur, devlete egemen olan ya da onu ele geçirmeye çalışan da erkektir. Kadınsa üretimin dışındadır, değer oluşturulmasına doğrudan ve ciddi bir katkısı yoktur. Bu halde toplumun düzeni ve gidişi de ondan sorulmaz, kamunun işleri onu ilgilendirmez. Aynı bakış açısından kadın, kocasının ve çocuklarının gündelik yaşamlarını idame ettirmelerini sağlamakla aileye ve topluma karşı kutsal görevini yerine getirmektedir. Bu doğrultuda evlenip, kendini ailesine adayacağı, dışarda da çalışmayacağı için eğitimi gereğinden fazla uzatması da anlamsızdır ya da yükseköğrenime devam ederse bile bitirilmesi daha kolay kabul edilen edebiyat, sosyal bilimler gibi dallarda eğitime yönlendirilmelidir.²⁶

Buna paralel olarak Sayılan (2012), toplumsal cinsiyet parametresi açısından okullarda eşitsizliği ele aldığı ve Türk eğitim sisteminin kadını eğitime amacını tartıştığı çalışmasında, Türkiye’de kadınlara yönelik eğitimin, toplumdaki güç dağılımının yeniden üretimine yönelik bir yapısı olduğu sonucunu elde etmiştir.²⁷

Sadece birkaç büyük şehirle sınırlı kalan bahsi geçen eğitim kurumlarında ancak az sayıdaki kentli kadın eğitim görebilmiş ve bu açıdan kadın yaşadığı bölge açısından da ayrımcılığa maruz kalmıştır.

Egemen ideolojinin yeniden üretimini kadın eğitimiyle özdeşleştirmesine bir başka örnek Dersim olayları sırasında ailelerinden alınan Kürt kız çocuklarıdır. Ebeveynleri yaşayan ya da ölmüş bu kız

²² Kadioğlu, 1998

²³ Sayılan, 2012, s.28

²⁴ Koçer, 1972

²⁵ Özaydınlık, 2014

²⁶ Tekeli, 1982, s.340

²⁷ Sayılan, 2012

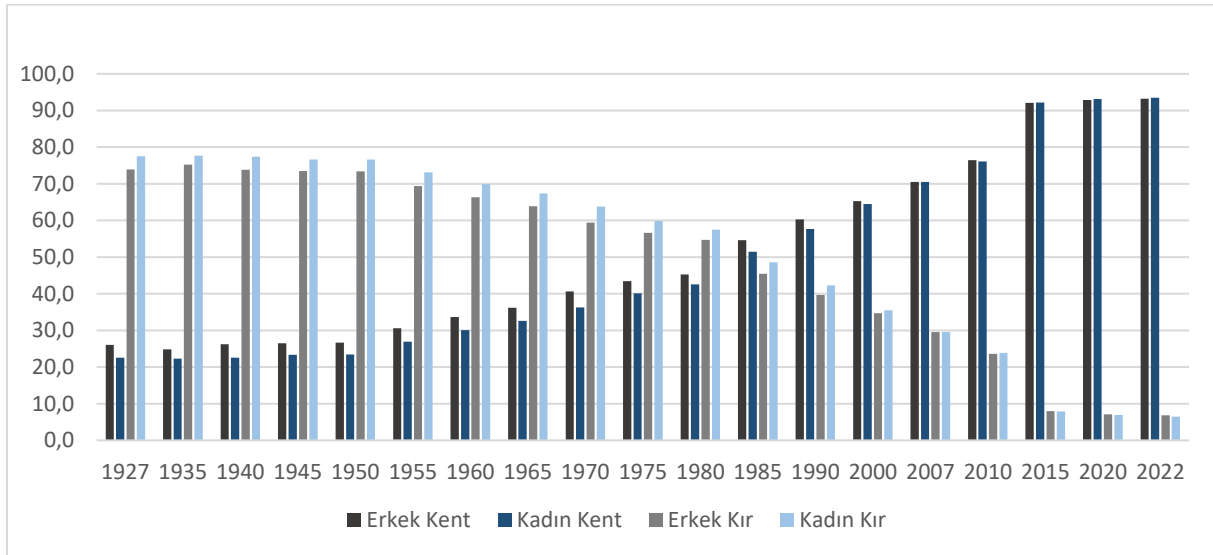
çocukları, orta ve üst sınıfa mensup –genellikle askeri görevi olan- Türk ailelerine verilerek, ideolojinin iyi birer temsilcisi kabul edilebilecek evlerde bir yandan çalıştırıp bir yandan istenen doğrultu da eğitmek amaçlanmıştır. Cumhuriyet’in kuruluş felsefesi perspektifinden, bu kız çocuklarını eğitmek için benimsenen bu uygulamanın irdelenmesi yürütülen eğitim anlayışını anlaşılır kılmaktadır. Bu perspektiften, kültürün aileye genellikle kadın aracılığıyla aktarıldığı, annelerin kültürün önemli birer taşıyıcısı olduğu, ancak bu yoldan gidilirse, ulus birliği ve dil beraberliğinin sağlam temellere dayandırılacağı fikri kadınların eğitimine yön vermiştir.²⁸

Türkiye’de Kırdan Kente Göçün Kadın Eğitimine Etkisi

Tarım toplumlarında, ekonomik ve coğrafi koşullara bağlı olarak bazı kadınlar kendilerini tamamen piyasa öncesi bir ekonomide dikkate değer ölçüde yük teşkil eden hane içi üretime vermek durumunda kalmaktaydılar. Tarım işletmelerinin yetersizliği aile üyelerinin farklı gelir kaynaklarına kavuşmak için ücretli iş sahibi olabileceklerin, şehirlere doğru kitlesel olarak göç etmelerine neden olmuştur. Bu değişim sadece ekonomik yapıya değil hane biçimine ve işleyişine de doğrudan etki etmiştir. Türkiye’de köylerin ulusal piyasa ekonomisinin içine çekilmesi 1950’lerden 2000’lere giderek artan bir hızla gerçekleşerek geleneksel hane ekonomisinin işleyişini değiştirmiştir.²⁹

Bölgesel açıdan bakıldığında ise Türkiye’de piyasaya dönük üretime geçiş farklı bölgelerde farklı hızlarla ilerlemiş ve sonuçta bunun da kadının eğitime katılma sürecini etkilediği görülmüştür. Batıdaki bölgeler cumhuriyetin ilk yıllarında hızla tarımsal kapitalizme ayak uydurmuşken Güneydoğu, Çukurova gibi bölgelerde bu 1950’lerin sonlarını bulabilmiştir. Fakat kırsalda oluşan piyasa yapısında kısa dönemli ve kayıt dışı işlerin yoğun oluşu ve ülkedeki tarım sektörü tabanlı piyasa yapısının sanayi sektörüne doğru dönüşmesi 1950’lerin sonlarından itibaren kırdan kente doğru ciddi bir göç dalgasına neden olmuştur. Şekil 1’deki nüfus projeksiyonu yorumlandığında, başta hane reisi erkeğin kente yoğun göçü özellikle 80’lerde serbest piyasa ekonomisine geçişin ve dolayısıyla geçekondulaşmanın artmasının da etkisiyle ailelerin göçüne dönüşmüştür.

Şekil 1: Türkiye Cumhuriyeti’nde Yıllara Göre Kır Kent Nüfus Projeksiyonu

Kaynak: TÜİK, Demografik İstatistikleri, Kır ve Kent Bölgesel Nüfus İstatistikleri

Kırdan kente göçe kadın açısından bakılmak istendiğinde, kentte de kadının yine katkısı görünmez olan konumunda kalmış olduğu tespit edilmektedir. Çünkü yaşantıda öyle olmasa da göç cinsiyetli

²⁸ Gündoğan, 2013, s. 41

²⁹ Kandiyoti, 2013, s.30

olagelmıştır.³⁰ Kadın toplumun bir kitlesi olarak göçte yer almış, fakat sosyolojik açıdan yok sayılmıştır. İktisadi dinamikler üzerinden tanımlanan göçte kadının görünmezliği göçe neden olan iş arama eyleminin erkek üzerinden anlatılmasındandır. Kadın göçte ezilen, kendi adaptasyon sorununu kenara bırakıp çocuk ve yaşlının bunalımını da üstlenen olmasına rağmen erkeğin ailesindeki nesnelere biri kabul edilmiş, özne olmasına imkan verilmemiştir.

Algı her ne kadar böyle olsa da kadınlar göç sürecinin önemli bir parçası ve göç ettikleri kentlerde gelişmelerin esas aktörleri olagelmışlerdir. Küreselleşme ve onun artçısı birtakım süreçlere paralel olarak kadının göçü, düşük ücretli kayıtdışı kadının daha çok istihdam edildiği hizmet sektörünün genişlemesiyle paralel şekilde meydana gelmiştir. Ticaretin ve iş dünyasının merkezi olan kentler, sadece olumlu gelişmelerin değil, hayata tutunma mücadelesi, kırdan kente ya da gelişmiş ülkelere göç, emeğin ve yoksulluğun kadın (sı)laşması gibi süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır.³¹ Kentte kadının iş hayatına atılması nitelikli işçi kadının niteliksiz işçi kadını da -çoğu kez kayıtdışı da olsa- piyasaya çekmesiyle tamamlayıcı bir döngüsellik arz etmiştir. Kente ulaşınca eğitimsiz emeğinin görünmez oluşunun bilincindeki ailelerden gelen kadınlar eğitime katılmış ve çok yavaşta olsa zamanla iş dünyasında yer sahibi olmaya başlamıştır. Bu nitelikli iş gücünü oluşturan kadınların aktif çalışma hayatına katılmaları ise ev ve aile ile ilgili işler kapsamında sayılan çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve eve dair işlerin dışarıdan hizmet olarak çözümlenebilmesi sonucunu doğurmuştur. Ve bu durum, niteliksiz iş gücünü oluşturan kadınlara iş imkânı sağlamıştır.

21.Yüzyılda Türk Kadının Eğitimindeki Dönüşümler ve Sorunlar

Kadının eğitimine hukuksal bir perspektiften bakıldığında öncelikle 1935'te Türk Medeni Kanunu'nda Türk kadını eşit yurttaş sayılmıştır. Yine bu döneme yakın bir dönemde, Birleşmiş Milletler'in 1948'de açıkladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilk onaylamış ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Bildirgenin 26. maddesinde, insanın eğitim hakkı hukuk güvencesi altına alınmıştır.

Yanısıra uluslararası hukuk kapsamında tüm vatandaşlara eğitim hakkı tanıma, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önleme ve temel eğitime erişimi amaç edinen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1976) ve Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) imzalanmıştır.³²

İç hukuk açısından bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti anayasasında da eğitim hakkı yasal güvence altına alınmıştır. 82 anayasasının 42. Maddesinde "Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" hükmü yer almaktadır. Madde gereği insanlar arasında doğuştan oluşan farklılıklardan kaynaklanan eşitsizliklere bir de fırsat ve olanak eşitsizliği eklenmemesi sağlanmaya çalışılmıştır.³³ Fakat atılan tüm bu adımlar, egemen ideolojinin kadının eğitime çerçeve çizmesine engel olamamıştır. Bu kez de değişen merkez çevre ilişkilerinin ve kırdan kente gelişleyle daha görünür hale gelmesinin etkisiyle, cumhuriyet döneminden itibaren cinsiyetsiz ya da daha erkeksi bir kimlikle kamuya alınmasına izin verilen kadınının eğitim hakkı, yine bedeni üzerinden tahakküm altında tutulmasının farklı bir boyutu olan başörtüsü sorunu sebebiyle elinden alınmıştır.

İnanca dair ve bireysel olanı, siyasal bir talep kategorisine alıp başörtülü yüzlerce kadının devlet kurumlarından eğitim alamamasına neden olan iktidarlar kadının eğitime yine sınırlar koymuştur. Pantolon giymek istemek siyasi bir talep değilken başörtü takmak istemek siyasi bir talebe bağlandığı için anayasa ile de güvence altına alınan her bireye sunulması gereken eşit eğitim hakkı çiğnenmek pahasına yine kadının eğitime ideolojiye uygun yön verme çabalarına girilmiştir. Türk kadınının eğitim hakkı vardır fakat bu hakkı ancak egemen ideolojinin izin verdiği kıyafetle kullanabilmiştir. Nedeni farklılaşmış olsa da yine Türk kadını eğitim ve dolayısıyla çalışma, yetki ve temsil hakkından mahrum bırakılmış olmuştur.

³⁰ Sharpe, 2001'den aktaran Kaypak, 2014

³¹ Kaypak, 2014

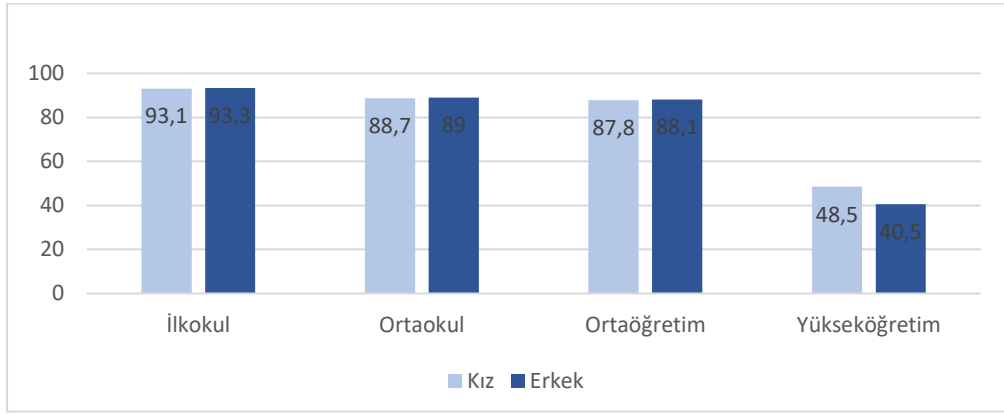
³² Özaydınlık, 2014

³³ Karaman, 1994

2000'lere gelindiğinde ise, yine Birleşmiş Milletler'in 2016'da başlattığı sürdürülebilir kalkınma hedeflerini uygulamayı taahhüt eden Türkiye bu kapsamda her vatandaşına eşit eğitim hakkı tanıma ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele sorumluluklarını da üstlenmiştir.

Bu doğrultuda gün ve gün kadınların eğitime katılım oranında artışlar yaşanmış ve nihayet bugün Türkiye'de cinsiyetler arası okullaşma farkı neredeyse kapanmıştır (Şekil 2). Kadınların yükseköğrenimden mezun olma oranlarının da arttığı (Şekil 3) ülkemizde bu oranlar, kadın istihdamına aynı ölçekte yansımamıştır (Tablo 1). Bu durum kısmen bireysel ve ailevi nedenlere bağlanabilecek olsa da kadının toplumsal varlığının annelik üzerinden tanımlanması ideolojisinin devamlılığı olarak da yorumlanabilmektedir.

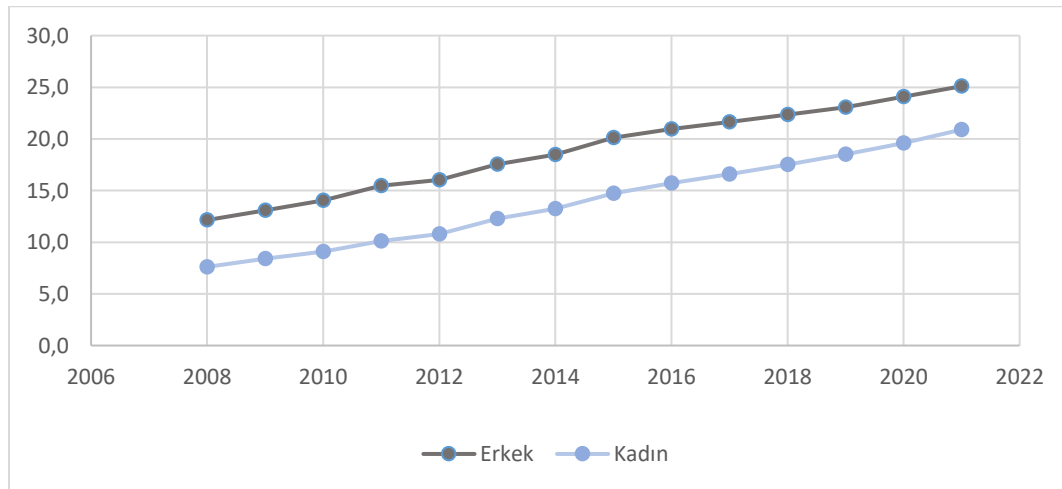
Şekil 2: Türkiye'de Cinsiyete Göre Okullaşma Oranları

Kaynak: TÜİK, Gençlik İstatistikleri 2022.

Türkiye geneli ortalaması açısından yakınsama özelliği gösteren kız erkek okullaşma oranları bölgesel olarak erkekler lehine hala ciddi farklılıklar arz etmektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde oranlar incelendiğinde, hala yoğun erken evliliklerin varlığı, ataerkil yapının sarsılmadan devam etmesi, eğitimin masraflı gelişi ve anadilde eğitim alamama gibi nedenler dolayısıyla kızların eğitim hayatından uzaklaştığı gözlenmektedir.

Şekil 3: Cinsiyete göre yükseköğretim mezunu olanların oranı, 2008-2021

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2021

Bunu destekler nitelikte Tor ve Ağlı (2016), Cumhuriyet'in ilk günlerinden bugüne Türkiye'de kadın eğitiminin değerlendirilmesini yaptıkları makalelerinde Tanzimat'tan 2000'li yıllara Türk kadınının iktisadi ve toplumsal gelişimini desteklemek adına hayata geçirilen eğitim politikaları ve sonucunda oluşan sosyal dönüşümlerle, kadının statüsünde bir ilerleme kaydedildiğini, fakat halen kadının eğitim düzeyinin istenilen seviyeye ulaşmadığını savunmuşlardır.³⁴

80'lerde kırdan kente doğru artan göç dalgasının parçası olan fakat onların kent içiyle iletişim kurmadan hayatlarını devam ettirebilecekleri şekilde düzenlenmiş gecekondu mahallelerinde köyün ardılı bir yaşantıyı devam ettiren kadınlar, ancak 90'lardan itibaren eğitim ve iş yaşamına adapte olabilmıştır. Şekil 3 ve Tablo 1 incelendiğinde her ne kadar yüksek eğitim oranları istikrarlı bir artış sergilese de istihdam oranları açısından kadın istihdam oranlarının erkek istihdamıyla kıyaslandığında halen yarı yarıya bir farkın varlığı gözlenmektedir.

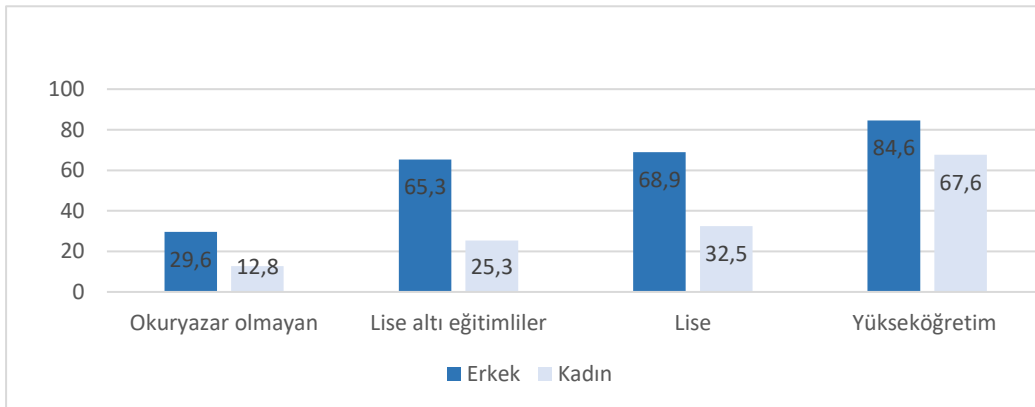
Tablo 1: Cinsiyete Göre İstihdam Oranları

Yıl	Erkek %	Kadın %
2005	61,5	19,4
2010	60,8	22,2
2015	64,7	27,3
2020	59,4	26,2
2022	65,0	30,4

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2022

Eğitim durumu ve istihdama katılıma katılım verileri açısından değerlendirilmeye gidildiğindeyse şekil 4'te görüldüğü gibi eğitim durumu yükseldikçe kadınların kayıtlı istihdamdaki oranında artış gözlenmekte ve aynı eğitim seviyesindeki erkek istihdam oranlarına yakınsama eğilimi oluşmaktadır. Son olarak kayıtsız istihdamdaki kadın oranlarının daha yüksek olduğu tahmin edildiği ve piyasa yapılarında oluşan dalgalanmalardan daha olumsuz etkilenen kesimi kadın çalışanlar oluşturduğu genel bilgileri göz önünde bulundurulduğunda ülkemizde halen kadınlar lehine dezavantajlılık durumunun varlığını söylemek mümkün hale gelmektedir.

Şekil 4: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranları, 2021

Kaynak: TÜİK Kadın İstatistikleri, 2022

³⁴ Tor ve Ağlı, 2016

Sonuç

Eğitim hakkının yasal güvence de olduğu ve eğitimde kadın ve erkek herkese fırsat eşitliği sunulmasının benimsendiği Türkiye’de, kadın eğitimi hep çeşitli dinamiklerin olumsuz etkisine açık bırakılmıştır.

Kadın eğitimi alanında yapılan reformların, başta ailelerdeki ve tabii ki toplumdaki cinsiyetçi iş bölümünü ve güç dengesini fazla değiştirmeden ataerkil ailenin modernleşmesi amacına hizmet etmesi, tüm durumlarda yetiştirilme pratikleri ve ataerkil düşünce yapısından kaynaklanan desteklerle yeniden üretilen erkek rolünün değişimden kadın kadar etkilenmemesiyle sonuçlanmıştır.

Eğitim alması desteklenen ama toplumsal yaşamdaki ve evdeki yerini de unutmaması için alacağı eğitimin sınırları çizilen kadınlar yani okuması ama mühendiste olması beklenmeyen kadınların, ideolojinin savunucularının da beklemediği bir eğilimle her branşta eğitim alma talebi değişen küresel kapitalist ilişkilerinde yönlendirmesi ve toplumsal normların çözülmesi sonucu ancak 80’lerden sonra tam anlamıyla sonuç vermiştir.

Kırdan kente göç sonucu görünür hale gelmesi ve dönüşen merkez çevre ilişkilerindeki farklılaşmalar gibi dinamikler de Türkiye’de kadının eğitimi üzerinde etkiye sahiptir.

Yanı sıra, her dönemde seküler ve seküler olmayan tarafların tartışma alanı içine alınan kadın eğitimi, bu kez de sistemin belirlediği kıyafet kalıplarında sürdürülebileceğini ileri süren kurallarla kısıtlanarak sekteye uğratılmıştır. Bu durum sadece sistemin istediği şekildedekilerin yine sistemin istediği alanlarda eğitim alabilmesi baskısını doğurmuştur.

Üstelik cumhuriyet tarihi boyunca süren ve neo-islamcı hegemonyanın tesisiyle sonuçlandığı iddia edilen kadının üzerinden yapılan bu ideolojik tartışmayı kadınların eğitim hakkının örtünme meselesine indirgenmesi³⁵ olarak yorumlanması Türkiye’de kadının eğitiminin yalnızca erkekler tarafından değil stotükocu kadınlar tarafından dahi sekteye uğratıldığının kanıtı niteliğindedir.

21. yüzyılda resmî ideoloji halen yoğun milliyetçi, sınıfçı ve cinsiyetçi kalıplarından arındırılmadığı için Türkiye’li Kürt yurttaş kadın, milliyeti ve dili üzerinden ötekileştirilen, eğitime kazandırılmayan diğer bir kadın kitesini oluşturmaktadır.

³⁵ Sayılan, 2012

Kaynakça

- Akdağ, T. Ç. (2015). Kadın Dergilerinde (1869-1927) Kadın Modernleşmesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Akgül, Ç. (2011). Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri. Ankara: Dipnot.
- Althusser L. (2014). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: İthaki.
- Anderson, B. (2004). Hayali Cemaatler. İstanbul: Metis.
- Arat, Z. F. (1998). Kemalizm ve Türk Kadını, Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu (ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı, ss. 56 – 90.
- Berktaş, F (2003). Tarihin Cinsiyeti İstanbul: Metis.
- Çaha, Ö. (2010). Sivil Kadın. Ankara: Savaş.
- Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler”, Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu (ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı, ss. 56 – 90.
- Gök, F. (2010). Türkiye’de Eğitim ve Kadın. Şirin Tekeli (ed.), 1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İstanbul: İletişim, ss.161-175.
- Gündoğan K. ve Gündoğan N. (2013), Dersim’in Kayıp Kızları İstanbul: İletişim.
- Illich, I (2015). Okulsuz Toplum. İstanbul: Şule.
- Kadıoğlu, A. (1998). Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları. Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu (ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı, ss. 56 – 90.
- Kandiyoti, D. (2013). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. (4. Baskı) İstanbul: Metis.
- Kaypak, Ş. (2014). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Kente Bakmak. Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi, 2014, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 344-357.
- Koçer, H.A. (1972). Türkiye’de Kadının Eğitimi. A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt: 5 Sayı: 1-2. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000335
- Köse, D.T. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Aydın Profili: Nezihe Muhiddin Örneği. Akademik Bakış Dergisi Sayı: 75. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/924293>
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Yıl: 14 Sayı: 33. <https://doi.org/10.21560/spcd.03093>
- Sayılan, F. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim. Ankara: Dipnot.
- Tekeli, Ş. (1982). Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat. İstanbul: Birikim.
- Tor H. ve Ağı E. (2016). Kadın ve Eğitim. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Haziran 2016 Cilt:5 Özel Sayı Makale No: 9.
- Zihnioğlu, Y. (2003). Kadınsız İnkilap. İstanbul: Metis.
- TÜİK Örgün Eğitim İstatistikleri Öğretim Yılı ve Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranı, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (Erişim 12 Kasım 2022).
- TÜİK Eğitim Seviyesi ve Cinsiyete Göre Net Okullaşma Oranı, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%202019%2F'20,48%2C5'e%20y%C3%BCkseldi.> (Erişim 12 Kasım 2022).
- TÜİK Nüfus İstatistikleri Yıllara Göre Kır-Kent Nüfus Oranları, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=38 (Erişim 15 Kasım 2022)

TÜİK Cinsiyete Göre 25 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusta Yükseköğretim Mezunu Olanların Oranı, 2008-2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668> (Erişim: 15 Kasım 2022)

TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2022 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2021-45645> (Erişim: 16 Kasım 2022)

TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2022- Cinsiyet ve eğitim durumuna göre işgücüne katılma oranı, 2021 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668> (Erişim: 16 Kasım 2022)